

ETIKA EKOLOGINIŲ IŠŠŪKIŲ LAIKAIS

Kalenda Č. *Etika gamtos apsaugos amžiuje*. Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“, 2007. – 180 p.: portr., iliustr. Bibliogr.: 165–174 p. (129 pavad.). ISBN 978-9986-865-25-4

Dienos šviesą išvydusi nauja Česlovo Kalendos monografija yra džiugus faktas lietuviškojoje filosofinėje literatūroje, kurioje knygos aktualiais etikos klausimais gana retas reiškinys. Č. Kalenda jau daug metų produktyviai darbuojasi moralės filosofijos srityje. Jis yra bene vienintelis tarp Lietuvos filosofų dėmesį sutelkęs ekologinių problemų etinei analizei. Dar 1984 metais tada leidžiamos *Etikos etidų* serijos VII tome pasirodė jo straipsnis „Gamta, civilizacija, dorovė“, skirtas minėtai tematikai. Nuo to laiko ekologinės etikos problemos tapo pagrindinis jo tyrimų objektas. Išleistos dvi jo knygos šiais klausimais, kelios metodinės mokymo priemonės, paskelbta daug straipsnių periodiniuose mokslo leidiniuose ir teminiuose rinkiniuose. Č. Kalendos darbai ekologinės etikos klausimais publikuoti ne tik Lietuvoje, bet ir JAV, Vokietijoje, Latvijoje, Rusijoje, Baltarusijoje išleistuose periodiniuose ir teminiuose mokslo leidiniuose.

Naujoje knygoje pateikiami tyrimai ir apmąstymai apie etikos būklę ir vaidmenį dabarties pasaulyje, kuris nuo naujųjų laikų išgyveno vieną po kitos technologines revoliucijas, lėmusias įtemptą ekologinę situaciją planeto-

je. Globalinė ekologinė problema užkliudė giluminius žmogaus būties klodus ir iškėlė žmonių giminės perspektyvų klausimą, neabejotinai turintį moralinę reikšmę. Reflektuojant moralines kolizijas, sukeltas sparčios technogeninės civilizacijos plėtros ir beveik neturinčias analogo dorovės ir etikos istorijoje, buvo koreguojami klasikinės moralės filosofijos parametrai. Proveržiai pasireiškė pirmiausia taimosios etikos srityje, o pastarojoje tyrimų kryptyje labiausiai buvo išplėtotą ekologinė etika. Kaip tik šis tyrimų baras yra ypač dėkingas atvejis mūsų akivaizdoje vykstantiems moralės filosofijos naujovėms aptarti. Minėta aplinkybė ir lėmė knygos pavadinimą, o jos turinį sudaro iš esmės dviejų problemų analizė, apimanti deskriptyvų, normatyvų ir taikomąjį etikos tyrimų aspektus ir pateikta dviejuose skyriuose.

Turiningas knygos įvadas *Nauji etikos horizontai*. Jame autorius, aptardamas žmogaus santykio su gamta istoriją ir ypač dabartinę ekologinę situaciją, primena garsųjį I. Kanto klausimą: kokią reikia būti, kad pateisintum žmogaus vardą ir pašaukimą? Didžiojo vokiečių filosofo atsakymas į šį klausimą neprara-

do reikšmės ir mūsų dienomis. Kita vertus, nūdienos realybė tokia, kad žmogaus galia ir ekologinės gyvenimo sąlygos, palyginti su Šviečiamuoju amžiumi, iš esmės pakitusios ir reikalauja adekvačių priemonių blogėjančiai padėčiai stabilizuoti. Č. Kalenda, turėdamas galvoje šiuolaikinio dorovinio gyvenimo sferą, jos problemas ir jų sprendimo paieškas, pabrėžia, kad mūsų dienomis etika „pašaukta tirti žmogaus elgesio principus, būtinus gyvybės rūšims, taip pat *homo sapiens*, ir jų egzistavimo sąlygoms (biosferai) išsaugoti“ (11 p.). Realizuojant šią strategiją, etika, kaip pastebi autorius, buvo papildyta platesnio masto imperatyvais, naujomis, neįprastomis sąvokomis, nusakančiomis dorovės turinio pokyčius ir jo įgyvendinimo būdus. Be to, pati etika, palyginti su klasikine jos forma, įgijo naujų bruožų, o jos kūrėjų gretas papildė įvairių sričių specialistai, pasižymintys dalykine-profesine kompetencija konkrečiose veiklos srityse ir tampančios nepakeičiamais ekspertais ir patarėjais sprendžiant moralines kolizijas. Visa tai rodo, kad viena seniausių filosofijos disciplinų – etika išgyvena reikšmingas permainas. Galima tikėtai džiaugtis, kad pas mus yra teoretikų, kurie jautriai reaguoja į šias permainas, jas analizuoja ir apmąsto. Recenzuojamas Č. Kalendos veikalas – akivaizdus tokio reagavimo pavyzdys.

Pirmasis knygos skyrius skirtas ekologinės etikos problematikai išryškinti, jos vietai šiuolaikinėje etikos sistemoje apibrėžti ir ekologinės etikos santykiams su kitomis giminingomis etikos šakomis nusakyti. Ekologinei etikai giminingos tyrimų sritys autoriaus laikomos tos, kurios vienais ar kitais aspektais susijusios su žmogaus gyvybės ir visos kitos gyvybės moraline apsauga, t. y., kurias vienija, autoriaus žodžiais tariant, „susirūpinimas gyvybės egzistavimo Žemėje situacija“ (11 p.).

Pagal pasaulyje besiklostančią tradiciją šios etikos šakos dažniausiai priskiriamos taikomosios etikos disciplinų kompleksui. Į minėtą kompleksą, pasak Č. Kalendos, įeina „specifinės kompetencijos etinės refleksijos sritys, kurios atitinka tam tikras žmogaus veiklos šakas (pvz., politiką, teisę, ūkį, mokslą, santykį su gamta ir t. t.)“ (72 p.). Iš minėtų sričių autorius mini bioetiką, gyvūnų etiką, ūkio (natūralių išteklių naudojimo) etiką, mokslo etiką, technikos etiką, branduolinę etiką, kosminę etiką, kartu pažymėdamas, kad „šios disciplinos tam tikra dalimi viena kitą dengia, bet vis dėlto kiekviena iš jų turi specifinių bruožų“ (82 p.).

Su Č. Kalendos pateikta taikomosios etikos disciplinų klasifikacija galima sutikti tik turint galvoje šių disciplinų formavimosi pradinę stadiją ir skirtingų autorių siūlomus projektus diskusijai. Ateityje, matyt, teks peržiūrėti kai kurių pavadinimų tinkamumą ir paieškoti vieningesnio taikomosios etikos šakų klasifikacijos pagrindo. Recenzuojamos knygos autorius šią problemą tik iškėlė neturėdamas tikslo ją išsamiai apsvarstyti, juolab kad jis pagrindiniu uždaviniu šioje publikacijoje laiko savo pamėgtos ekologinės etikos savitumo ir jos principų praktinio įgyvendinamumo klausimų analizę.

Ekologinė etika Č. Kalendos traktuojama kaip dabartiniu metu ypač svarbus asmenybės ir sociumo savireguliacijos veiksnys, įeinantis į moralinę sąmonę kaip teorinė-pažintinė refleksija. Etinė refleksija savo ruožtu atsiremia į ekologiją kaip mokslą, teikiančią dalykinių argumentų preskripcinio pobūdžio išvados pagrįsti, o praktine paskirtimi ši refleksija glaudžiai susijusi su kasdiene moraline refleksija, tiesiogiai lemiančia individo apsisprendimą ir elgesį. Autorius yra tos nuomonės, kad be ekologinės etikos „neįsivaizduojama funkcionali

šiuolaikinė moralinė sąmonė“ (73 p.), garantuojanti „žmogaus ir gamtos, kaip sąveikaujančių pusių, išlikimą ir raidos perspektyvas“ (72 p.). Ankstesniųjų laikų etika pirmiausia skleidėsi kaip akademinė disciplina, kuri aiškino moralinės sąmonės specifiką ir prigimtį. Kasdienė moralinė sąmonė paprastai reguliavo pačių žmonių savitarpio santykius, vadina-mąsias interakcijas, išreiškiamas *artimo* sąvo-ka ir verbalizuojamas draudimais ar skatinimais kaip elgesio orientavimo nuorodomis, kurių laikymosi motyvacija dažniausiai buvo paremta apeliavimu į aukščiausio lygio autoritetą. Ši sąmonė gerokai skyrėsi nuo etikos kaip filosofų racionaliai plėtojamų teorijų. XX amžiuje, kaip įtikinamai parodyta Č. Kalendos knygoje, įvykę gyvenimo pokyčiai lėmė struktūrinius ir funkcinius moralinio reguliavimo ir etinio mąstymo pokyčius. Moralinės atžvalgos objektu, be *artimo*, yra ir *tolimas* (tiek erdvės, tiek laiko požiūriu). Nega-na to, į dorovės veikimo lauką buvo įterpti gamtiniai objektai, iškėlę filosofams ne vieną galvosūkį apibrėžiant šių objektų vietą dorovinių santykių srityje. Pastarosios aplinkybės, kaip teigia Č. Kalenda, radikalčiai pakeitė moralinės refleksijos ir etinės refleksijos savitarpio santykį: „į moralinį sprendimą įkomponuo-jamas teorinis mąstymas“ (72 p.). Tai jau kito-kio lygio moralinė sąmonė, kurioje praktinis-moralinis ir teorinis-etinis aspektai darosi neišskiriami. Šios Č. Kalendos dėstomos min-tys dabartinėje lietuvių etikoje yra naujos ir ver-tos tiek teoretikų, tiek praktikų dėmesio.

Kitą knygų skyrių sudaro žmogaus, kaip dorovės subjekto, moralinių potencijų anali-zė, ypač įgyjanti reikšmės sprendžiant ekolo-ginę problemą. Čia autorius gilinasi į galimy-

bes suvokti gamtinį objektą kaip subjektą, ap-taria globalizacijos proceso įtaką vietinėms moralinio gyvenimo ypatybėms, apmąsto is-torinę žmogaus dorovingumo raidą šiuolaiki-nės evoliucinės etikos idėjų kontekste, nužy-mi moralinius atramos taškus konstruktyviai reaguojant į ekologinius laiko iššūkius, išski-ria pagrindinius šaltinius tvariai dorovei, va-dinamajam globaliniam ekologiniam etosui, rastis. Šių klausimų aptarimas dar labiau iš-ryškina ekologinės etikos novatoriškumą ir skirtingumą nuo klasikinės etikos, leidžia gi-liau suvokti tuos sunkumus, su kuriais susidu-ria šiuolaikinė visuomenė, siekdama įgyven-dinti ekologinės etikos nuostatas, įveikti žmo-nių veiklos humanitarinių ir mokslinių-tech-ninių aspektų priešpriešą ir pagerinti ekolo-ginę situaciją planetoje.

Č. Kalendos monografija *Etika gamtos ap-saugos amžiuje* yra brandus filosofo darbas. Jis neabejotinai aktualus, pagrįstas kruopščiai at-liktais tyrimais, paremtas gausiais šaltiniais, su-sipažinimu su kitų šalių autorių analogiškos tematikos publikacijomis. Pažymėtinas ir tas knygos bruožas, kad teorinė ekologinės eti-kos klausimų analizė vienu ar kitu aspektu sie-jama su Lietuvos istorijos ir kultūros realijo-mis. Knyga pasižymi sklandžiu stiliumi, aiškiu ir tikslu minčių dėstymu. Žinoma, autoriui ne-pavyko išvengti tam tikrų pasikartojimų. Dis-kutuotini yra ir kai kurie terminai naujadarai (pvz., mikromoralė, makromoralė). Be to, kai kuriose vietose autorius iš inercijos per daž-nai vartoja moralės sąvoką, nors geriau tikėtų lietuviškas žodis „dorovė“. Tačiau tai menki trūkumai, nepaneigiantys jo atlikto darbo ver-tės.

Vincentas Žemaitis